

МИТНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено проблематику забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави та суб'єктів господарювання. Визначено місце зовнішньоекономічної безпеки у структурі національної безпеки. Проаналізовано підходи до трактування термінів "безпека держави" та "зовнішньоекономічна безпека". Окреслено основні проблеми взаємодії суб'єктів митного регулювання і суб'єктів господарювання. Визначено дуалістичну природу митного регулювання та охарактеризовано вплив митних органів на активність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновано шляхи оптимізації впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і зовнішньоекономічну сферу в цілому.

Ключові слова: національна безпека, зовнішньоекономічна безпека, економічна безпека держави, митні органи.

N. I. GAVLOVSKA, E. M. RUDNICHENKO

Khmelnitsky National University

CUSTOM COMPONENT IN THE SYSTEM OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF STATE AND BUSINESS ENTITIES SUPPORT

In the article the problem of foreign economic security of state and business entities support is investigated. The place of foreign economic security in the structure of national security is determined. The approaches to interpretation of the terms "state security" and "foreign economic security" are analyzed. The main problems of cooperation of subjects of customs regulations and business entities are defined. The dualistic nature of custom regulation is determined and the influence of custom authorities on the activity of foreign trade operators are defined. The ways of optimization of influence of subjects of customs regulations on the economic security system of foreign trade operators and foreign economic sphere are proposed.

Key words: national security, foreign economic security, economic security of state, custom authorities.

Вступ. До теперішнього часу питання забезпечення, як економічної безпеки держави так і окремих суб'єктів господарювання, є надзвичайно актуальним. Незважаючи на те, що у 1998 р. було ухвалено Концепцію економічної безпеки України, де її суть визначено як "... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз" [1], кількість реальних та потенційних загроз не зменшилась, а навпаки – суттєво зросла. Актуальність теми дослідження. На сьогодні інтенсифікація зовнішньоекономічних зв'язків супроводжується виникненням багатьох проблемних аспектів, що становлять загрозу для національної економіки й обумовлюють виникнення ризиків пов'язаних з переміщенням товарів через митний кордон держави.

Метою статті є критичний аналіз значення митної складової у забезпеченні національної безпеки і зовнішньоекономічної її складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки у наукових дослідженнях спостерігається зростання інтересу до суб'єктів інституційного середовища та їх впливу на процеси формування економічної безпеки, які знайшли своє відображення у працях таких відомих науковців, як Власюк О.С., Варналій З.С., Ліпкан В.А., Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Козаченко Г.В., Сухоруков А.І. Однак впливу митних органів на зовнішньоекономічну безпеку належної уваги не приділялося.

Основні результати дослідження. Враховуючи специфіку функцій митної системи держави та її вагоме значення для формування національної безпеки (рис. 1), з позиції дослідження акцентуємо увагу саме на економічній складовій та формуванні зовнішньоекономічної безпеки. Складність та чисельність функціональних сфер, в яких відбувається розвиток параметрів безпеки, а також наявність системи взаємозв'язків між ними обумовлює розвиток цілісної системи національної безпеки, що констатується і забезпечується державою як координатором соціально-економічних процесів і явищ у суспільстві, її економічним центром [2, с. 28].

Тому доцільно навести основні підходи до розуміння економічної безпеки держави у контексті загальнонаціональної безпеки (таблиця 1). Спільним для більшості підходів є визначення вагомого місця інститутів влади у процесі захисту національних інтересів від загроз різного характеру. До таких інститутів безперечно відноситься і Державна фіскальна служба та безпосередньо суб'єкти митного регулювання, які постійно і цілеспрямовано здійснюють вплив на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з метою захисту національних інтересів країни.

Види зовнішньоекономічної діяльності обумовлюють існування достатньо великої кількості ризиків. Тому для їх мінімізації та недопущення негативних проявів у межах національної економіки у

багатьох наукових працях акцентують увагу саме на зовнішньоекономічній безпеці, як вагомій складовій захисту національних інтересів.

Таблиця 1

Дефініції економічної безпеки держави

Автори тлумачення	Змістова характеристика
Економічна безпека держави	
Бінько І., Шлемко В. [3, с.8]	стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства та держави
Богданов І. [4, с. 28]	стан економіки країни, який, по-перше, є об'ємним та структурним параметром, що достатній для забезпечення існуючого статусу держави, її незалежного від зовнішнього тиску політичного і соціально-економічного розвитку та, по-друге, здатний підтримувати рівень легальних доходів, що забезпечує абсолютній більшості населення добробут, що відповідає стандартам цивілізованих країн
Глазьєв С. [5, с. 3]	стан економіки і продуктивних сил суспільства з точки зору можливостей самостійного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підтримки необхідного рівня національної безпеки держави, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Міністерства економіки України [6]	це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави
Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки [7, с. 7]	сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці
Мунтіян В. [8, с. 10]	загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток держави, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам
Козаченко Г. [9, с. 57]	це сукупність умов, за яких країна спроможна: у довгостроковому режимі задовольняти власні інтереси; генерувати інноваційні зрушення в економіці; протистояти зовнішнім загрозам; реалізовувати конкурентні переваги у міжнародному поділі праці

Однак єдності підходів у визначенні терміну "зовнішньоекономічна безпека" практично немає, тому у таблиці 2 наведено трактування найбільш розповсюджені та найбільш цитовані у наукових працях та інших публікаціях. Виходячи з трактувань терміну "зовнішньоекономічна безпека" у літературних джерелах, її безпосередньо пов'язують із зовнішньоекономічною діяльністю, ризиками які при цьому виникають і здатністю держави протистояти негативному впливу. Історично склалося, що в країнах пострадянського простору захисну і фіскальну функцію у сфері ЗЕД, окрім податкової служби, виконують митні органи. У деяких країнах далекого зарубіжжя діяльність митних органів (особливо у зв'язку з протидією світовому тероризму) орієнтується, перш за все, на вирішення питань національної безпеки, хоча фіскальна функція, вже як другорядна, теж їм притаманна. Кардинальні зміни, що відбулись у митній сфері зі створенням Міністерства доходів і зборів України, суттєво трансформували її внутрішньоорганізаційні процеси та систему взаємодії з зовнішніми суб'єктами.

І хоча структура управління митної служби змінилася, що зумовило також зміни у системі митного регулювання, однак стратегічні орієнтири, спрямовані на співпрацю з бізнесом, детінізацію економіки, мінімізацію впливу "людського чинника" на ухвалення управлінських рішень посадовими особами, не втратили своєї актуальності й вимагають подальшої трансформації фіскальної системи країни в цілому, незважаючи на те, що новостворене міністерство проіснувало трохи більше року і не виправдало покладених на нього сподівань.

З позиції економічної безпеки наявність регулятивного впливу митних органів не викликає сумнівів, а термінологічні особливості використання інструментів та механізмів впливу обумовлюються по-різному. На нашу думку, найбільш прийнятним в сучасних умовах є трактування І.Г. Бережнюка, який визначив

митне регулювання як вплив держави в особі державних органів (насамперед – митних) на інших суб'єктів митних відносин з метою підпорядкування їхніх дій своїм економічним інтересам [18, с. 37]. Цікавою є проблематика визначення економічних інтересів, оскільки до прийняття нової редакції Митного кодексу, з боку держави інтереси мали відверто фіскальний характер. Нова редакція Митного кодексу дає змогу говорити про зміщення фіскальних акцентів у бік активізації взаємодії з суб'єктами ЗЕД у напрямку підвищення їх ділової активності (наприклад, уведення поняття "уповноважений економічний оператор" та інше).

Таблиця 2

Трактування поняття "зовнішньоекономічна безпека"

Автор, джерело	Визначення
Зовнішньоекономічна безпека – це...	
Варналій З. [10, с. 50–51]; О. С. Власюк, А. І. Сухоруков, І. В. Недін та ін. [11, с. 282-283]; Геєць В. М. [12, с. 62]	зовнішньоторговельна безпека, яка полягає в спроможності держави протистояти впливу зовнішніх негативних чинників і мінімізувати заповдіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту; забезпечувати відповідність зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам
Григорова-Беренда Л. [13, с. 39–40]	здатність держави протистояти зовнішнім загрозам та реалізувати свої економічні інтереси на внутрішньому й зовнішньому ринках, створюючи свої конкурентні переваги
Григорчук М.В. [14, с. 148]	діяльність уповноважених органів держави, спрямовану на мінімізацію збитків від дії негативних зовнішніх економічних чинників, ужиття комплексу заходів, у тому числі в законодавчій сфері, для приведення у відповідність завдань зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, а також створення сприятливих умов для розвитку вітчизняної економіки
Ліпкан В.А., Ліпкан О.С. [15, с. 141]	складова економічної безпеки, свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на загрози й небезпеки, за якого державні, недержавні та міжнародні інституції та організації створюють необхідні та достатні умови для унеможливлення зовнішньої залежності, дискримінації, диктату, підкорення інтересам інших країн
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [6]	такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці
Чесноков А.В. [16, с. 5].	здатність держави через комплекс заходів у зовнішньоекономічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи та її витривалість до зовнішніх негативних чинників, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національним господарством цих економічних інтересів
Яремко Л.А. [17, с. 35–41]	здатністю соціально-економічної системи забезпечувати такі інтереси: стабільне надходження товарів критичного імпорту, усунення шкідливих наслідків діяльності промисловості, подолання депресивності території

Необхідно чітко усвідомлювати, що митне регулювання має дуалістичну природу. Предмет адміністративного регулювання – відносини, що виникають у зв'язку з управлінням митною системою. Предметом митного впливу є комплекс відносин, що виникають у зв'язку з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон [19]. Такий підхід обумовлює і розмежування суб'єктів митного регулювання.

Стосовно суб'єктів митного регулювання, то варто зазначити, що включення до складу таких суб'єктів, як Президент, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада, тобто державних органів, що займаються регулюванням зовнішньоекономічної діяльності, з одного боку є правомірним, оскільки саме вони займаються адміністративними функціями, розробкою митної політики та імплементацією норм міжнародного законодавства у вітчизняну практику, а з іншого – суб'єкти господарювання відчують безпосередній вплив митниць, а з більшістю органів законодавчої та виконавчої влади взагалі не контактують.

Цілком справедливою є думка фахівців про безпосередню зацікавленість суб'єктів ЗЕД в особливостях митного регулювання, хоча опосередковано це питання стосується переважної більшості суб'єктів підприємницької діяльності. Наприклад, підприємства, які працюють лише на внутрішній ринку і

використовують у процесі виробництва сировину іноземного походження, також залежать від системи митного регулювання, хоча й опосередковано. За рахунок "жорсткого" митного контролю у них можуть виникати проблеми як з ритмічністю виробництва (недостатня кількість сировини через неритмічність поставок), так і проблеми конкурентоспроможності продукції за ціною (значне підвищення вартості іноземної сировини). Тому питання митного регулювання є надзвичайно важливим для всіх суб'єктів господарювання, особливо в контексті формування системи економічної безпеки таких суб'єктів і наявності фіскального впливу митниці на суб'єктів ЗЕД.

Задеклароване Міндоходами максимальне використання автоматизованих систем повинне було мінімізувати суб'єктивний вплив як посадових осіб митниць, так і суб'єктів ЗЕД на ухваленні рішення, проте, це у повному обсязі не було реалізовано на практиці. Незважаючи на певні позитивні тенденції в полегшенні проходження митних процедур, найбільша проблема в адмініструванні митних податків залишилась не вирішеною.

Органи митниці, на "вимогу" держави, можуть певним чином активізувати зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, а можуть і навпаки – штучно стримувати її обсяги. Однозначного трактування таких дій теж бути не може, оскільки, з одного боку, йдеться про захист національних інтересів (наповнення бюджету, створення нових робочих місць за рахунок власного виробництва товарів та ін.), а з іншого боку – зазнають втрат кінцеві споживачі товарів, за рахунок високої ціни і не завжди прийнятної якості товарів. Тому вищезазначене питання має розглядатися з позиції пошуку оптимального рівня фіскального навантаження, яке б дозволяло наповнювати державну скарбницю і давало можливість стабільно розвиватися суб'єктам господарювання.

Як показує світова практика, рівень ефективності митно-тарифного захисту залежить від ступеня його помірності та знаходиться у межах 10–15%. Перевищення цього рівня призводить не до зростання загальних надходжень до державного бюджету, а до їх скорочення. Більше того, надто високі ставки мита та податків на імпорт, часті їх зміни (по декілька разів на рік з однієї позиції) не захищають національних товаровиробників, а стають причиною порушення умов конкуренції за відповідними товарами на внутрішньому ринку країни. Це, у свою чергу, призводить до:

- пригнічення конкуренції (з боку іноземних товаровиробників), прогресування застою в національному виробництві, зростання цін;

- суттєвого зменшення чи навіть припинення сплати мита і податків, оскільки втрати від покарання за уникнення від їх сплати є значно меншими, ніж сума сплачених у повному обсязі податків. Прогресує контрабанда, за рахунок чого пригнічуються національні товаровиробники, оскільки така продукція не тільки більш якісна, але й значно дешевша [20].

Загалом, для вітчизняної економіки питання зменшення обсягів контрабанди товарів є дуже актуальним, оскільки зростаючий її обсяг ставить на межу виживання цілі галузі; прикладом цього є легка промисловість України. Тобто існує проблема недостатньої ефективності функціонування митних органів і проведення митного контролю. Дана проблема має розв'язуватись як у межах удосконалення адміністрування митних процедур, так і шляхом контролю за діями митних органів з метою усунення виникнення та розвитку корумпованих схем їх проходження. Варто також зазначити, що ефективність функціонування митних органів залежить не лише від якісної організації їх роботи, на цей процес впливають і політичні чинники, зовнішньоторговельна політика та інші чинники макроекономічного характеру. На законодавчому рівні ігнорується важливість участі представників суб'єктів господарювання в розробці основних нормативних документів, а існуючі вітчизняні норми недостатньо корелюються з діючими міжнародними нормами та стандартами. Проблеми, які виникають в організаційній сфері, часто обумовлені тривалістю оформлення різноманітних документів та недосконалим технічним забезпеченням митних органів. До специфічних митних процедур, що викликають непорозуміння між працівниками митниці та бізнесменами, можна віднести визначення митної вартості товарів та застосування різноманітних митних тарифів. Мотиваційний механізм передбачає встановлення "чесних правил гри", які б стимулювали підприємців до активізації своєї діяльності без порушення законодавства, і одночасно забезпечували належний рівень оплати праці працівників митниці.

Таким чином, специфіка функціонування вітчизняних підприємств, особливо тих, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, передбачає постійну взаємодію і взаємовплив органів митної системи і суб'єктів господарювання. Від ефективності цієї взаємодії залежить не тільки економічна безпека окремих підприємств і галузей економіки, але й економічна безпека держави.

На нашу думку, позитивний дієвий вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки суб'єктів ЗЕД і відповідно на зовнішньоекономічну сферу повинен виявлятися в:

- удосконаленні системи взаємодії (надання статусу уповноваженого економічного оператора, запровадження митного аудиту);

- оптимізації та спрощенні операційних процесів обслуговування суб'єктів господарювання у пунктах пропуску через митний кордон (використання технічних засобів митного контролю, супровід товарів з використанням "електронних замків", максимальна інформатизація й автоматизація стандартних процедур, попереднє інформування та ін.);

– гарантуванні безпеки імпортової сировини, матеріалів та напівфабрикатів для вітчизняних товаровиробників;

– попередженні суб'єктів господарювання щодо ризиковості операцій або контрагентів тощо.

Останнім часом популярною тенденцією є переорієнтація вищезазначених суб'єктів на виконання сервісної функції. Так, митні органи можуть виконувати сервісні функції, особливо з використанням сучасних інформаційних технологій, однак надання більшості цих послуг прямо або опосередковано пов'язано з реалізацією "основної" – фіскальної – і додаткової – "захисної" – функцій. І якщо фіскальна функція спрямована на об'єктивне, справедливе та законодавчо обґрунтоване забезпечення наповнення державного бюджету за рахунок фіскальних надходжень, то "захисна" функція пов'язана з захистом національних інтересів, вітчизняного ринку і товаровиробників від неякісної або небезпечної продукції.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що митні органи відіграють виключно важливе значення у формуванні зовнішньоекономічної безпеки держави, а оптимізація взаємодії з суб'єктами ЗЕД і мінімізація ризикованості їх діяльності є запорукою зростання економічної активності в середині країни і забезпечення безпеки зовнішньоекономічної діяльності окремих суб'єктів господарювання. Зазначимо також, що швидкі зміни у фіскальній сфері вимагають від наукового загалу подальших досліджень з метою оптимізації взаємодії митниці і суб'єктів господарювання.

Література

1. Концепція економічної безпеки України / [кер. проекту В. М. Геєць] ; Ін-т екон. прогнозування НАНУ України. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
2. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки : [монографія] / В.І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 226 с.
3. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В. Шлемко, І. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
4. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России: теория и практика / И.Я. Богданов ; Рос. акад. наук. Ин-т соц.-полит. исслед., Центр социологии экономики. – М., 2001. – 351 с.
5. Глазьев С. Ю. Основы обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс / С.Ю. Глазьев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 1. – С. 3–16.
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: методика : [затверджено наказом Міністерства економіки України 02 березня 2007 р. № 60]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738
7. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А. І. Сухорукова. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003. – 64 с.
8. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
9. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний [та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон – 2, 2010. – 282 с
10. Економічна безпека : навч. посіб. / під заг. ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
11. Власюк О. С. Система економічної безпеки держави / [О. С. Власюк, А. І. Сухоруков, І. В. Недін та ін.] ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки – К. : Стило, 2010. – 684 с.
12. Моделирование экономической безопасности : держава, регіон, підприємство : [монографія] / за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «Інжек», 2006. – 240 с.
13. Григорова-Беренда Л. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози / Л. Григорова-Беренда // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 39–46.
14. Григорчук М.В. Напрями діяльності підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України в системі зовнішньоекономічної безпеки держави / М. В. Григорчук // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 147–155.
15. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека : у визначеннях та поняттях : словник-довідник / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Текст, 2008. – 398 с.
16. Чесноков А. В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.05.01 / А. В. Чесноков ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
17. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний підхід : [монографія] / Яремко Л. А. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 524 с.
18. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : [монографія] / І. Г. Бережнюк. — Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. — 543 с.
19. Митна політика та митна безпека: концептуальне визначення та шляхи забезпечення : [монографія] / [Бережнюк І. Г., Гребельник О. П., Калетнік І. Г. та ін.] ; за ред. П. В. Пашка. — К. : Знання, 2012. — 238 с.
20. Гребельник О. П. Митно-тарифна політика за умов трансформації економічної системи : [монографія] / О. П. Гребельник. — К. : Знання, 2001. — 488 с.

References

1. Konceptiya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy / [ker. proektu V. M. Geyecz]; In-t ekon. prognozuvannya NAN Ukrainy. K. : Logos, 1999. 56 s.
2. Kyrylenko V.I. Investytsijna skladova ekonomichnoyi bezpeky [monografiya]. K.: KNEU, 2005. – 226s.
3. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napryamky zabezpechennya: [monografiya] / V. Shlemko, I. Binko. K.: NISD, 1997. 144s.
4. Bogdanov I. Ja. Jekonomicheskaja bezopasnost Rossii: teorija i praktika; Ros. akad. nauk. In-t soc.-polit. issled., Centr sociologii jekonomiki. M., 2001. 351s.
5. Glazev S. Ju. Osnovy obespechenija jekonomicheskoy bezopasnosti strany – alternativnyj reformacionnyj kurs. Rossijskij jekonomicheskij zhurnal. 1997. № 1. S. 3–16.
6. Metodyka rozrazunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy: metodyka [zatverdzheno nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy 02 bereznya 2007 r. № 60]. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/articleart_id=97980&cat_id=38738
7. Metodychni rekomendaciyi shhodo ocinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy. za red. A. I. Suxorukova. – K.: Nacionalnyj instytut problem mizhnarodnoyi bezpeky, 2003. 64 s.
8. Muntiyani V.I. Ekonomichna bezpeka Ukrainy. K.: Vyd-vo KVShh, 1999. 464s.
9. Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhava, region, pidpryyemstvo [monografiya] / O.M. Lyashenko, Yu.S. Pogoryelov, V.L. Bezbozhnyj [ta in.]; za zag. Red. G.V. Kozachenko. Lugansk: Elton – 2, 2010. 282 s.
10. Ekonomichna bezpeka: navch. posib. pid zag. red. Z. S. Varnaliya. K.: Znannya, 2009. 647 s.
11. Vlasyuk O. S. Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy / [O. S. Vlasyuk, A. I. Suhorukov, I. V. Nedin ta in.]; Nacz. in-t probl. mizhnar. bezpeky. K.: Stylos, 2010. 684 s.
12. Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky : derzhava, region, pidpryyemstvo: [monografiya] / Za red. V. M. Gejcy. X. : VD «Inzhek», 2006. 240 s.
13. Grygorova-Berenda L. Zovnishnoekonomichna bezpeka: sutnist ta zagrozy. Problemy ekonomiky. – 2010. – № 2. – S. 39–46.
14. Grygorchuk M.V. Napryamy diyalnosti pidrozdiliv Derzhavnoyi sluzhby borotby z ekonomichnoyu zlochynnistyu MVS Ukrainy v systemi zovnishnoekonomichnoyi bezpeky derzhavy. Naukovyj visnyk Kyuyivskogo nacionalnogo universytetu vnutrishnix sprav. 2010. № 1. S. 147–155.
15. Lipkan V. A. Nacionalna i mizhnarodna bezpeka: u vyznachennyah ta ponyattayah : slovnyk-dovidnyk : / V. A. Lipkan, O. S. Lipkan. 2-ge vyd., dop. i pererob. K.: Tekst, 2008. 398 s.
16. Chesnokov A. V. Zovnishnoekonomichna bezpeka derzhavy v umovah yevropejskoyi integraciyi Ukrainy: avtoref. dys... kand. ekon. nauk : 08.05.01; Kyuyiv. nacz. un-t im. T. Shevchenka. K., 2006. 19 s.
17. Yaremko L. A. Globalizovanyj region ta zovnishnoekonomichna bezpeka Ukrainy: teoretyko-metodologichnyj pidhid: [monografiya]. Lviv: Vydavnyctvo Lvivskoyi komercijnoyi akademiyi, 2007. 524 s.
18. Berezhnyuk I. G. Mytne regulyuvannya Ukrainy: nacionalni ta mizhnarodni aspekty: [monografiya]. Dnipropetrovsk: Akademiya mytnoyi sluzhby Ukrainy, 2009. 543 s.
19. Mytna polityka ta mytna bezpeka: konceptualne vyznachennya ta shlyahy zabezpechennya: [monografiya] / [Berezhnyuk I. G., Grebelnyk O. P., Kalyetnik I. G. ta in.]; za red. P. V. Pashka. K.: Znannya, 2012. — 238 s.
20. Grebelnyk O. P. Mytno-taryfna polityka za umov transformaciyi ekonomichnoyi systemy : [monografiya]. K.: Znannya, 2001. 488 s.

Надійшла 05.05.2015; статтю представляє д. е. н. Рудніченко С. М.